

Foregående Aakiær Amt

V. Kalløeamt.

Kalløeamt ligger paa den østlige Kant af Jylland, og skyder sig langt ud i Kattegat frem for den øvrige Deel af Jylland, saa at dette Amt er saa got som omgivet af Havet paa de tre Sider, nemlig mod Sønden, Østen og Norden; men den hele Side mod Vesten grændser deels til Dronnigborgamt, deels til Skanderborgamt, deels ogsaa til Haureballegaardsamt.

Det kontribuerende Hartkorn i Kalløeamt beløber sig til 12500 Tønder, foruden frie Jord til Herregaarde og Præstegaarde. Ellers er Kalløeamt baade det største Amt i Aarhusstift, thi det er baade i Længden og Bredden næsten sex Mile, og tillige den beste og behageligste Egn i Landet. Dette Amt har sin egen Amtmand, men det ligger under den kongelige Amtstue og Amtsforvalter i Aarhus.

Udi Amtet findes gode Skove af Eeg og Bøg. Mod Søen i Nørreherred findes nogle, Klintebakker eller Kalkbierge, hvoraf en Klint ved Karlebye er 75 Alne høj; og paa Helgenæs ere nogle temmelig høie Bierge.

Ved Søekysterne ud i Havet findes adskillige Sandrif og Revler, saasom ved Volbye i Volbyesogn i Nørreherred, ved Skjellerup i Knebelsohn i Molsherred, ligeledes to udi Kalløeviig, især det bekiendte Anholtsrif.

Af store Fiorde eller Vige ligge her i Amtet Kalløeviig, Helgenæsviig og Æbeltoftviig, hvilke alle komme fra Kattegat, og løbe ind i Landet ved de tre Forbierge, som skyde ud mod Samsøe. Udi disse Vige ere gode og sikre Havne for de Søefarende, saasom Knebelviig eller Tvedsviig.

Af ferske og fiskerige Søer ere her mange og tillige store, saasom Gierildsøe, Jævsøe, Skaresøe, Valmsøe, Stabbesøe, Vragsøe, Rugaardssøe, Kragsøe, Ramtensø etc.; men det største ferske Vand i hele Amtet er Koldingsund, som løber forbi Kiøbstæden Grenaae ud i Havet ved en Aae, som fordum kaldtes

Diursaae. Ved Søesiderne falder Overflødighed af alle Slags Fiskesorter, saasom Aal, Aborrer, Brasen, Skaller, Giedder, Torsk, Makrel, Flyndre, Hvingler; udi de mange Aaer, som drive adskillige Møller, saa og i de ferske Seer, falder ligeledes skiønt Fiskerie.

Udi dette Amt ligge de tvende Kiøbstæder, Grenaae og Æbeltoft. Kalløeamt bestaaer af fem Herreder, hvilke ere: 1) Sønderhaldherred; 2) Nørreherred; 3) Sønderherred; 4) Molsherred; og 5) Østerlisbiergherred. Vi merke nu hvert Herred især.

I. Sønderhaldherred.

Sønderhaldherred grændser mod Norden til Kattegat; mod Sønden til Østerlisbiergherred; mod Østen til Nørreherred; mod Vesten til Rougsædherred, Randersfiord og Galthenherred. Dette Herred er stort og vidtløftigt, og indbefatter 25 Landbyekirkesogne, hvilke ere: 1) Verringsogn; 2) Æssensbeksogn; 3) Aarslevsogn; 4) Hørningsogn; 5) Lihmesogn; 6) Kristrupsogn; 7) Hornbeksogn; 8) Fausingsogn; 9) Ausningsogn; 10) Giessingsogn; 11) Nørreagersogn; 12) Mariæ Magdalenæsogn; 13) Skarresøesogn; 14) Mygindsogn; 15) Krogsbeksogn; 16) Skiøringsogn; 17) Nimtoftesogn; 18) Koedsogn; 19) Østerallingsogn; 20) Vesterallingsogn; 21) Søbeyesogn; 22) Skadersogn; 23) Hallingsogn; 24) Vivildsogn; 25) Veilbeyesogn. Vi merke nu hvert Sogn især.

1) **Verringsogn.** Dertil hører: Verring- eller Virringbye; Amelhedebye, hvis Navn skal i ældgamle Tider have været Amletshede, hvor den jydsk Fyrste Amlet blev slagen af Kong Viglet i Leire, og ligger her begravet, efter Saxos Grammat. Ord i 4. Bog Pag. 59. Kastupbye; Fløesbye; Kierupboel, et eenlig Huus; Ugelhusene, ere 8 Huse ved Randersfiord; een Gaard af Fløistrupbye, kaldet Kirkegaard, som er Sognepræstens Annexgaard, men Byen selv hører til Hørningsogn.

2) **Æssensbeksogn** er Annexet til Verringsogn. Dertil hører: Assentoftbye; Dragstrupbye; paa denne Byes Grund, en Miil østen for Randers, er en Dal, som kaldes Svendsdal, hvorigiennem den alfare Vei gaaer; nogle mene, at en Konge, ved Navn Svend skal her være slagen eller begravet; Volkmølle; Tammestrup, en Bondegaard; Æssensbek, en ufrie Herregaard, henhørende

som en Ladegaard under Stamhuset Tustrup; dens Hovedgaardstaxt er 30 Tdr. 4 Skpr. 1 Fkr., Skovskyld 1 Td. 2 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb. Her haves skjønt Fiskerie i Randersfiord. Klosteret, en Bondegaard, som har endnu stedse beholdt Navn af Klosteret, fordi her sees Rudera af grundmurede Bygninger af det forud anseelige Æssenbekkloster, som her i de katholske Tider har staaet; samme Æssenbekkloster, hvis Munke vare af Benediktinerorden, var stiftet Aar 1040 af Stig Hvide, som var af Stamfædrene til Biskop Absalons Familie. Ved Reformationen blev Klosteret sekulariseret med alt geistligt Gods, og kom til Kongen og Kronen. Hvad Skiebne det siden har haft, da det blev et verdsligt Gods, og naar det er nedbrudt, efterat det ved Magestifte eller Kiøb er kommet fra Kronen i Partikulieres Eie, findes ingen Oplysning eller Efterretning om. I Klosterkirken laae begravet bemeldte Stig Hvide med sin Frue Tove; men Begges Liig, formodentlig ved Klosterkirkens Nedbrydelse, lod den kongelige Lehnsmand paa Dronningborgslot, Hans Stygge, føre derfra Aar 1554 til Randers Slotskirke, og der nedsette. Æssenbekkladegaard, er nu to Bøndergaarde, men beholder det gamle Navn af Ladegaard, fordi samme Sted har i forud Tid været en Ladegaard til Æssenbekkloster, da det var i sin Velmagt.

3) **Aarslevsogn.** Dertil hører: Aarslevbye; Aarslevmølle; Æistrup, en eeneste Gaard.

4) **Hørningsogn** er det ene Annex til Aarslevkirke. Dertil hører: Hørningbye; Gundestrupbye; Lundbye; Krogsagerbye; Mosekierbye; Fløistrupbye, hvori i ældgamle Tider har staaet en Kirke paa en Bakke, som endnu kaldes Kirkebakken; men samme Kirke er afbrudt, og Fløistrupbye er lagt til Hørningsogn, undtagen en Annexgaard, som tilhører Sognepræsten til Verring, fordi Fløistrupkirke har været Annex til Verringkirke. Strax ved Fløistrupbye gaaer en stor Aae med vidtløftige Enge paa begge Sider, og synes derfor at have været en breed Fiord i forud Tid. Raaballe, en eeneste Gaard; Dyrholm, et Huus; Tustrup, en Herregaard, som Aar 1726 er blevet oprettet til et Stamhuus tilligemed Æssenbek, og begge Gaarde kombinerede med det ældre Stamhuus Hestringholm i Vivildsogn; Tustrups frie Hovedgaardstaxt er 72 Tdr. 3 Skpr., Skovskyld 5 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb., Bøndergods 691 Tdr. 2 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 8 Tdr. 2 Fkr., Mølleskyld 9 Tdr. 4 Skpr. 2 Fkr., Tiender 112 Tdr. 4 Skpr. Hørningkirke

er en smuk Korskirke, har et stort Taarn og høit Spiir af tvende Kupler; indvendig er den prydet med et smukt Orgelværk. I den nordre Fløi er et Liigkapel, hvor man seer et kostbart Marmormonument, gjort af den italienske Kunstner Qvilino. Ved Kirken er bygt et grundmuret Hospital, i Form af et Kors, i hvis høire Fløi er indrettet en Skole, hvortil Organisten er Skoleholder. Udi Hospitalet underholdes elleve Fattige og en Stuekone; ligeledes sex andre Lemmer uden for Hospitalet nyde deres Pension i Penge; dernæst forsynes tre fattige Drengene med Føde, Klæde og Underviisning fra deres siette til fiortende Aar. Dette Hospital er funderet Aar 1697 den 11. Martii. Nogle mene, at ved Hørningbye skal i ældgamle Tider have været en Kiøbstæd, kaldet Qvindbye, og derved ligget det Slot Brattingsborg, hvoraf endnu sees Rudera paa en høi Sandbanke.

5) **Limesogn** er det andet Annex til Aarslevkirke. Dertil hører: Limebye; Heilskovbye; Bøgindbye; Kastrupbye; Ovstrup, en eenlig Gaard; Lindskov, et Huus.

6) **Kristrupbye**. Dertil hører: Kristrupbye; Romholtbye; Paderupbye; Stanumbye; Munktrup; Vilstrupgaard. Man finder i dette Sogn Rudera af tre Herregaarde, som for længst ere afbrudte, af hvilke den ene skal være kaldet Fruerlund; den anden er kaldet Stanumgaard, og har været beboet af Steen Hvide; den tredie kaldtes Lenhøy.

7) **Hornbeksogn** er Annexet til Kristrupkirke, men ligger i Sønderlyngherred paa Dronnigborgamt, hvor det findes anført ved No. 15.; hvorudover Hornbekkirk hører til Viborgstift.

8) **Fausing-** eller Faringsogn. Dertil hører: Fausingbye, hvori er en grundmuret Skole, stiftet af den Skeelske Familie; Lilletvedbye; Dramelstrupby; Grundbye.

9) **Avningsogn** er Annexet til Fausingsogn. Dertil hører: Avningbye, hvor der er et grundmuret Hospital for 9 fattige Lemmer, stiftet af den Skeelske Familie; Torupbye; Æstrup, gemeenlig Gammelestrup kaldet, er en skøn Herregaard, oprettet til et Stamhuus for den grevelige Skeelske Familie. Til Gaarden ere store vidtløftige Skove, et rart Stutterie og ypperligt Fiskerie i Randersfiord; den frie Hovedgaardstaxt er 98 Tdr. 1 Skp. 3 Fkr., Skovskyld 14 Tdr. 5 Skpr. 1 Fkr., Bøndergods 1280 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr. 1 Alb.,

Skovskylld 35 Tdr. 4 Skpr. 3 Fkr., Mølleskylld 31 Tdr. 7 Skpr., Tiender 155 Tdr. 1 Skp.; Estrup har sit eget Birk. Æstrupmølle. Udi Avningkirke er det grevelige Skeelske Begravelses Kapel med et kostbart Marmormonument.

10) **Giesingsogn**; hvortil hører: Nordergiesingbye, hvor Præstegaarden ligger, Søndergiesingbye, hvilke to Byer skilles fra hinanden ved en Aae, som løber fra Løvenholm herigennem; Sørvad, en Ladegaard, som i fordem Tid har været en Bye af fem Bøndergaarde, men er nu en Ladegaard til Herregaarden Løvenholm, og er ved kongelig Bevilgning lagt under samme Hovedgaardstaxt; Ældrupgaard; tolv Skovhuse; Løvenholm, en Herregaard, hvis Navn har tilforn været Giesingholm, men fik dette nye Navn, da den med flere Gaarde, nemlig Demstrup, og Søringholm, blev Aar 1670 af Kong Kristian den Femte oprettet til et Grevskab, med det Navn Løvenholm; siden er Grevskabet, med kongelig Tilladelse solgt og igien adspreedt; den frie Hovedgaardstaxt, hvorunder ovenmeldte Sørvadsladegaard er henlagt, er 84 Tdr. 4 Skpr. 1 Fkr., Skovskylld 17 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr., 2 Alb., Bøndergods 319 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr., 1 Alb., Skovskylld 1 Td.. 5 Skpr. 2 Fkr., Mølleskylld 8 Tdr. 6 Skpr., Tiender 33 Tdr.; paa Gaarden er et Prædikekapel.

11) **Nøragersogn** er Annexet til Giessingkirke. Dertil hører: Nøragerbye; Tustrupbye; Mogenstrup, er to Gaarde; Hedegaard, er to Gaarde; Skovgaarde, ere tre Bøndergaarde, men har i ældgamle Tider været en Lystgaard, hvoraf findes endnu Rudera; Fierupgaard; Kokkegaard; Soelgaarde; Nyemølle; Rygaarde, ere nu fire Bøndergaarde, men har i fordem Tid været en stor Gaard, hvor en Herremand, ved Navn Rani, som har været Morbroder til Stig Hvid, har boet i de hedenske Tider; Rygaardstrand, er en Ladeplads, hvor nogle Huse ligge langs ved Strandkanten, hvis Beboere leve af at udskibe Brænde og alle Slags Kornvahe, som her fra Egnen afgaaer med Fartøier til Kiøbenhavn og andre Stæder, saa at denne Ladeplads er de Handlende vel bekiendt.

12) **Mariæ Magdalenæsogn**, hvis Kirke er opbyggt Aar 1458 St. Maria Magdalena til Ære. Til Sognet hører: Mariæ Magdalenærbye, som ligger smukt i en dyb Dal, med tre Bakker paa østre og to paa vestre Side, alle høie og store, samt en Bek, løbende langs igiennem Byen, hvorhos er en

berømt Kilde; Klemstrup, to Gaarde; Pinstrupbye; strax ved denne Bye ligger Fielskoven, som er en god Miil lang, hvori ere mange Lodseiere. Bistrup, en Gaard; Lillebøistrup; Brunmose; Fire Skovhuse, som kaldes Rosenborg, Aalborghuset, Viborghuset og Stadsevasehuset; En Mølle; Ryomgaard, en Herregaard, hvortil hører god Skov og skønt Fiskerie i Skaresøe og to andre Søer; dens frie Hovedgaardstaxt er 54 Tdr. 1 Skp. 1 Fkr., Skovskyld 8 Tdr. 6 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb., Bøndergods 419 Tdr. 7 Skpr. 3 Fkr. 2 3/4 Alb., Skovskyld 15 Tdr. 4 Skpr. 2 1/2 Alb., Mølleskyld 10 Tdr. 5 Skpr., Tiender 60 Tdr. 5 Skpr., 3 Fkr.

13) **Skaresøesogn** er Annexet til Mariæ Magdalenæsogn, men ligger i Østerlisbiergherred, hvor det findes anført ved No. 13.

14) **Mygindsogn**, er kun et lidet Sogn, og bestaaer af een Bye, nemlig Mygindbye, bestaaende af 8 Gaarde, 5 Huse og en liden Mølle; denne Bye hører under Stamhuset Tustrup, men Kirken hører til Rosenholm. Her i Sognet ere to Kilder, af hvilke den ene kaldes vor Fruekilde, og den anden kaldes Helligkilde.

15) **Krogsbeksogn** er det ene Annex til Mygindsogn. Dertil hører: Karlbye; Faarupbye; Borup, en eenlig Gaard.

16) **Skiøringsogn** er det andet Annex til Mygindsogn. Dertil hører: Skiøringbye; Skiøringmølle; Andibye.

17) **Nimtoftesogn**, hvis Kirke ligger i Nørreherred; hvorudover dette Sogn er anført under No. 17 i Nørreherred.

18) **Koedsogn** er Annexet til Nimtoftkirke. Dertil hører: Koedbye; her er en Broe, kaldet Koedbroe, over et farligt Vadsted, som løber ned i Kollindsund. Imellem Koedbye og Nimtoftebye ligge to store Høye, hvor Skiald ligger i den ene, og hans Hustrue Hiele i den anden, begravet. Man besaaer her hele Agre i Marken med et Slags meget store Roer, hvilke føres viidt omkring at sælges, og opkøbes med Begierlighed. Atterupbye; Kiærendebye, som ligger ved Enden af et Kiær, der rækker imellem to Skove til en liden Søe, kaldet Valmsøe; Vedebye eller Veibye; Skafferhuset, et Skovhuus, Stadsborg, et Skovhuus; Vedøe, en Herregaard, som har sit Navn af sin Situation; thi den er bygt ligesom paa en Øe, fordi den er omgivet paa den vestlige, nordlige og østlige Side med Kiær, og paa den sydlige Side af

Kollindsund, saa at den synes at have været ganske omflydt i fordum Tid. Til Gaarden er smuk Skov og skjønt Fiskerie. Kort derfra er en Broe over det stærke Vand, som kommer løbende fra Skabygaard og falder i Kollindsund. Den frie Hovedgaardstaxt er 19 Tdr. 5 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 1 Td. 2 Fkr., Mølleskyld 1 Td. 3 Skpr. 2 Fkr., Bøndergods 252 Tdr. 1 Skp. 3 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 7 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr. 1 Alb., Tiender 78 Tdr. 3 Skpr.

19) **Østerallingsogn.** Dertil hører: Østerallingbye; Kingbye; Ovstrup, er to eeneste Gaarde, hvor en Herremand Ove Stigsøn skal fordum have boet, som myrdede Æsbern Udsøn.

20) **Vesterallingsogn** er Annexet til Østerallingsogn. Dertil hører: Vesterallingbye; paa hvis Byemark sees Rudera af en Gaard, kaldet Boelhauge, hvor en Herremand Æsbern Udsøn har boet, som blev slaget ihjel i Vesterallingheede, og der begravet, da han vilde tage til Kirken at høre Messe.

21) **Søbyesogn** bestaaer af Søebye, som ligger midt imellem to Søer, som er Øftersøe og Vestersøe; Æstrup, to Bøndergaarde.

22) **Skadersogn** er det ene Annex til Søebye kirke. Dertil hører: Skaderbye; Østrupbye; Knobstrup, to Bøndergaarde; Grimskier, en Bondegaard.

23) **Hallingsogn** er det andet Annex til Søebye kirke; men Halling kirke hører til Galtenherred i Dronningborgamt, hvor dette Sogn findes anført under No. 13.

24) **Vivildsogn.** Dertil hører: Vivildbye; Lystrupbye; Nielstrupgaarde, ere to Gaarde; Hefringmølle; Hefringholm, en Herregaard, som blev tilligemed Tustrup og Essenbek oprettet til et Stamhuus Aar 1726. Paa Gaarden er et Prædikekapel. Den frie Hovedgaardstaxt er 74 Tdr. 6 Skpr., Skovskyld 4 Tdr. 3 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Bøndergods 197 Tdr. 5 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Mølleskyld 10 Tdr. 5 Skpr., Tiender 35 Tdr.

25) **Veilbyesogn** er Annexet til Vivild kirke. Dertil hører: Allestrupbye; Tøistrupbye; Kiergaard, en stor Bondegaard.

26) **Hvilsagersogn** er Annexet til Mørke kirke i Østerlisbiergherred. Dertil hører: Hvilsagerbye, hvori ligger baade en Mensalgaard, skienket Aar 1632 til Sognepræsten for Tienden af Hovedgaardens Mark, som før var en Bye, kaldtes Skabye; saa og en Annexgaard, henlagt til Præstekaldet med alle dens tre Tiender og Landgilder, men Herligheden haver Skabyegaard.

Termestrupbye; Bandstrupbye; Dagstrupbye; Skabygaard, en Herregaard, hvis Navn af Nogle skrives ogsaa Skafsøegaard, oprettet af en liden Bye med to Bøndergaarde, kaldet Skabye; paa Gaarden er et Prædikekapel, indviet Aar 1654; her er og god Skov; Gaardens frie Hovedgaardstaxt er 49 Tdr. 2 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 7 Tdr. 1 Skp. 1 Fkr. 2 Alb., Mølleskyld 8 Tdr. 4 Skpr., Bøndergods 285 Tdr. 2 Fkr., Skovskyld 15 Tdr. 1 Fkr., Mølleskyld 3 Tdr. 5 Skpr. 3 Fkr., Tiender 13 Tdr. 4 Skpr.

II. Nørreherred.

Nørreherred grændser mod Norden og Østen til Kattegats Vande; mod Sønden til den store Aae, i fordom Tid kaldet Diursaae, som har sit Udløb igiennem Kollindsund ud i Kattegat; denne Aae gjør Skiellet imellem Nørreherred og Sønderherred; mod Vesten grændser det til Sønderhaldherred. Udi Nørreherred ligger den Kiøbstæd Grenaae. Paa Strandkanterne falder skiønt Strandfiskerie i Kattegats Vande. Dette Herred indbefatter eet Kiøbstædkirkesogn i den Kiøbstæd Grenaae; dernæst femten Landbykirkesogne, hvilke ere: 1) Den Kiøbstæd Grenaaes Kirkesogn; 2) Ørumsogn; 3) Ginnerupsogn; 4) Hammelevsogn; 5) Ændslevsogn; 6) Karlebyesogn; 7) Voldbyesogn; 8) Rimsøesogn; 9) Kastbiergsogn; 10) Tøstrupsgn; 11) Vegerslevsogn; 12) Villersøesogn; 13) Fiellerupsogn; 14) Glesborgsogn; 15) Gierildsogn; 16) Hemmedsogn; 17) Anholtsogn. Vi merke nu hvert Sogn især.

1) Det Kirkesogn i den **Kiøbstæd Grenaae**, hvortil hører den Kiøbstæd Grenaae, dernæst disse Landsbyer Dolmerbye, Bredstrupbye, Aastrupbye. Disse tre Byer har tilforn været et Kirkesogn for sig selv, kaldet Gammelsogn, hvilket havde da sin egen Sognepræst, indtil Aar 1558, da samme Sogn blev annekteret til Grenaaesogn; men siden er Gammelsogns Kirke afbrudt, og Sognemændene anviiste at søge deres Gudstieneste i Grenaaekirke. Grenaaevandmølle, er Aar 1702 afbrændt og ganske nedlagt, hvorved blev gode Enge, og Sundet fik frie Fart; derimod er en Veirmølle opbyggt strax uden for Grenaae.

Grenaae, en Søekiøbstæd, beliggende ved Kollindaae, som i gamle Dage er kaldet Diursaae, og af Nogle Grindaae. Denne Aae kommer løbende fra

den Søe, kaldet Kollindsund, som har sit Udløb i Kattegat, og tillige gjør Skilsmisse imellem Sønderherred og Nørreherred, hvilken Egn paa begge Sider blev kaldet Diurs, hvorudover Aaen blev kaldet Diursaae; og fordi Aaen deler sig i tre Arme, saa at man kommer over tre Broer fra Grenaae til Sønderherred, saa har Aaen ogsaa faaet det Navn Grindaae, fordi det ældgamle danske Ord Grind betyder et Leed, og Byens Navn har samme Bemærkelse.

Grenaae ligger under 56 Grader 30 Minuter Latitud., og 26 Grader 42 Minuter Longitud., og er den allerøstligste Losse- og Ladeplads i Jylland, men ligger en Fierdingsvei fra Havet. Tilforn har Fartøjerne kundet gaae lige op til Byen, medens bemeldte Aae var navigabel; men nu er Havnen, som før var ypperlig, forfalden: thi Skibe paa 900 Tønder har før kundet løbe ind i Havnen, men nu falder Seiladsen ind til Byen besværlig, formedelst den aabne Reed; dog kunde Havnen med maadelig Hielp gøres tilrette, hvorved Skibsfarten vilde blive meget fordeelagtig baade for Byens egne Skibe og fremmede.

Naar Byen er anlagt, og naar den har faaet Kiøbstædsprivilegier, vides ikke; men over 500 Aar er den gammel: thi man finder den i et Dokument af 1262 nævnet allerede en Kiøbstæd. De ældste af dens Privilegier ere ved Ildsvaade forkomne; men Kong Kristian den Første har konfirmeret Aar 1460 alle dens forrige Privilegier. Byen har fire Porte, reelle Gader, smukke opbygte Gaarde. Byens Kirke, kaldet St. Pederskirke, er meget smuk opbyggt, efterat den i Aaret 1627 afbrændte; den er prydet med et nyt Orgelværk Aar 1760. Til denne Kirke blev henlagt Aar 1558 Gammelsogns Beboere af de tre smaa Landsbyer Aastrup, Brestrup og Dolmer, hvilke ligge tæt omkring Byen, da deres Kirke, Gammelsognskirke kaldet, blev nedbrudt.

Udi Byen har fordum været en latinsk Skole fra Aar 1555, men samme blev reduceret Aar 1740, og dens Beneficia henlagte til Aarhus og Horsens latinske Skoler. Ligeledes har Byen havt et Hospital; men dets Gods er Aar 1562 henlagt til Hospitalet i Aarhus.

Raadhuset er en gammel grundmuret Bygning, hvor Byens Magistrat, som nu er en Byefoged, og tillige Herredsfoged over Nørreherred, holder Byeting og Herredsting, hvilket sidste er Aar 1726 indlemmet under Byetinget.

Fra Byen udskiber Kiøbmændene Brænde, Ruug, Meel, Byg, Boghvedegryn, Malt og Fedevahre. Byens Søefart gaer meest paa Kiøbenhavn og Norge. Indvaanerne have Avling, Græsning og Tørveskiær.

Posten ankommer Onsdag og Løverdag, men afgaaer Søndag og Tirsdag. Marked holdes den 10. Januarii med Kramvahre; den 24. Julii med Haandværksfolksvahre; saa og den 19. September med Heste, Qvæg og Kram.

2) **Ørumsogn**. Dertil hører: Ørumbye; Ørbek eller Ørbekgaard, en Herregaard, som hører under Grevskabet Skeel; dens frie Hovedgaardstaxt er 36 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 5 Tdr. 2 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb. Ulstrupbye; Dystrupbye; Bastland; Ramtenbye, hvorved ligger en skøn fiskerig Søe, Ramtensøe kaldet, tilligemed en anseelig Skov, kaldet Ramtenskov, saa og, en god Tørvemose; Knibye; Qvisthuus.

3) **Ginnerupsogn** er Annexet til Ørumkirke. Dertil hører: Ginnerupbye; Mastrupbye; Nederskimminggaard; Skiervad, en Herregaard, som er indlemmet under Grevskabet Skeel; dens frie Hovedgaardstaxt er 61 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. Fanderup, er en ufrie Avlsgaard, hørende under Grevskabet Skeel, og Gaardens Mark er saa got som omflydt.

4) **Hammelevsogn**. Dertil hører: Hammelevbye, paa hvis Mark er paa en Høy et hedensk Offersted, omplantet med store Stene, hvilket Sted kaldes af Almuen Grye; Steensmark, hører under Skeels Hovedgaardsmark; Rostrupmark, er bortforpagtet til Grenaabyes Indvaanere; Debelhedemark.

5) **Ændslevsogn** er Annexet til Hammelevkirke. Dertil hører: Buskhuset; Kirial, er to Gaarde; Overslemming, to Gaarde.

6) **Karlebyesogn** bestaaer ikkun af een Bye, nemlig Karlebye. Strax uden for Byen er en stor Steenhøy, kaldet Steenovnen. Yderst paa Marken langs med Søkanten er den store og steile Klint eller Kalkbjerg, som paa nogle Steder er 75 Fod, men igien paa andre Steder 150 Fod høi, og altsaa, den høieste Klint i Danmarks Provintser. Imellem Karlebye og Gierildbye udløbe tre dybe Strømme, som komme fra Skeelsenge, og falde her udi Havet.

7) **Volbyesogn** er Annexet til Karlebyekirke. Dertil hører Volbye; uden for Byen gaaer et Sandrif paa en Miils Længde ud i Havet. Torsøebye, som skal have sit Navn af Thor, der først skal have bygt her; denne Bye holdes for den ældste af Byerne udi de sex saa kaldede Udenkiærskirksogne med Grenaæ beregnet. Sangstrupbye; paa samme Byes Mark, for hvis Forstrand det steile Kalkklintbjerg kontinuerer, er et hedensk Offersted; uden for Sangstrup gaaer et Sandrif paa en Miils Længde ud i Havet.

8) **Rømsøe-** eller **Rimsøesogn**. Dertil hører: Rømsøebye; Æmmelevbye, hvor endnu sees nogle Rudera af en Sommerboelig, som Munkene fra et Kloster der i Egnen have havt. Albek, en eeneste Gaard, hvor der er den skadelige Sandflugt. Baade Rømsøekirke og Byen ligger overmaade høit paa den høieste Banke i hele Herredet, saa at Kirketaarnet er et Sømærke for alle de Seilende, som agte sig enten til eller forbi Grenaae, Gierildbugt, Rygaardsstrand eller videre.

9) **Kastbjergsogn** er Annexet til Rømsøekirke. Dertil hører: Kaftbjergbye; Selkierbye; Skindbjergbye, hvor Birketing holdes for Grevskabet Skeel.

10) **Tøstrupsogn**. Dertil hører: Tøstrupbye; Sivestedbye, hvor der falder skiønt Fiskerie af Stranden; Skifardbye; Kovstrup, to eeneste Gaarde.

11) **Vegerslevsogn** bestaaer ikkun af Vegerslevbye.

12) **Villersøesogn** er Annexet til Vegerslevkirke. Dertil hører Villersøebye, hvorved ligger en Søe, kaldet Lillesøe, saa og et hedensk Offersted; Dalstrup, to Gaarde.

13) **Fiellerupsogn**. Dertil hører: Fiellerupbye; Østergaard, en Herregaard, beliggende i den østre Side af Byen Fiellerup; til samme Gaard er god Skov; den frie Hovedgaardstaxt er 24 Tdr. 2 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 4 Tdr. 3 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Mølleskyld 2 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. 1 Alb., Bøndergods 203 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr., Skovskyld 3 Fkr., Tiender 8 Tdr. 2 Skpr. Paa Fiellerupbyemark er et gammelt hedensk Alter, som af Bønderne kaldes Steenovnen. Hegedalbye; to Huse ved Stranden, som kaldes Knapnæring. Strandkanten kaldes her Fiellerupstrand.

14) **Glesborgsogn** er Annexet til Fiellerupkirke. Dertil hører: Glesborgbye; Lanbye; Hedegaardbye; Steenvadbye, paa hvis Byemark er et hedensk Offersted, kaldet Steenovnen, hvor der ligger en overmaade stor Steen oven paa de andre Stene. Skierbekbye; Tustrup; Meilgaard, en Herregaard, hvis Navn ofte skrives Medelgaard, har anseelige Skove imod Havet, hvorudover her ogsaa falder skiønt Strandfiskerie af Søen; paa Gaarden holdes Staldstude; dens frie Hovedgaardstaxt er 51 Tdr. 3 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 11 Tdr. 2 Fkr. 1 Alb., Bøndergods 357 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr. 2 1/2 Alb., Mølleskyld 8 Tdr. 4 Skpr., Tiender 83 Tdr. 1 Fkr. Hytten, en Deel Huse, som siges at have Navn af en Glashytte, som her i fordom Tid skal have staaet. Tranhusene; Tvedhusene; Kugerhusene.

15) **Gierildsogn**, hvis Kirke er en smuk Korskirke. Dertil hører Gierildbye, som bestaaer ikkun af een Gade, hvis Beboere besaae hele Agre i Marken med Roer, hvilke de føre viidt og breedt omkring at sælge andensteds; ved Byen er en stor Søe, kaldet Gierildsøe, som er overmaade fiskerig. Her gaaer Havet ind i en Bugt, som kaldes Gierildbugt. Stokkebroebye, har sit Navn af en Broe, hvorved den er foreenet med Gierildbye. Brønstrupbye; Brønstrupmølle; Skeel, en Herregaard og tillige den grevelige Residenz for Grevskabet Skeel; denne Herregaard, hvis forrige Navn var Søstrup, blev af Kong Friderik den Fierde Aar 1725, tilligemed de to Herregaarde Skiervad og Ørbekgaard, oprettet til et Grevskab, og efter Stifteren, Kammerherre Kristian Skeel, kaldet Grevskabet Skeel. Denne Herregaard er paa de tre Sider omringet med meget store Skove; ved Gaarden er et stort Kalkbrænderie, som stikker ud i Havet ved Karlebygrund; dens frie Hovedgaardstaxt er 130 Tdr. 2 Alb, Skovskyld 4 Tdr. 7 Skpr., Bøndergods til alle tre Gaardene under Grevskabet 1356 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr. 2/3 Alb., Skovskyld 24 Tdr. 6 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Mølleskyld 30 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr., Tiender 179 Tdr. 4 Skpr. 2 Fkr.

16) **Hemmedsogn** er Annexet til Gierildsogn. Dertil hører: Hemmedbye; Hemmedmølle; Bønderupbye; Æmedsboebye, bestaaer af 4 Gaarde og 4 Huse, men har i fordem Tid ikkun været to smaa Hytter, kaldet Hemmedsboder, hvor Bønderne i Hemmed, som brugte meget Fiskerie paa Søen, forvarede deres Fiskegarn. Treaaemølle, har sit Navn af tre Aær, som her flyde tilsammen, og have herfra deres Udløb i Havet.

17) **Nimtoftesogn**; dertil hører Nimtoftebye, som ligger i to Herreder, thi en liden Bek skiller Byen i to Dele, saa at den vestlige Deel, kaldet Svenstrup, hvori ligger Præstegaarden med tre Bøndergaarde og to Huse, ligger i Sønderhaldherred; paa samme Svenstrupmark ere to store hedenske Altere paa en meget stor Høy, kaldet Doos; men den østlige Deel af Byen kaldes Nimtofte, hvori Kirken ligger, og hører til Nørreherred. Til Kirken kommer man over en Broe; og i hvor vel Bekken er kun liden, saa er dog samme Bek Skiellet imellem Sønderhaldherred og Nørreherred.

18) **Anholtsogn** bestaaer af den Øe Anholt, som har sin egen Kirke og Sognepræst og bestaaer af een Bye, som er Anholtbye.

Anholt er en omflydt Øe eller Land, beliggende i Kattegat, syv Mile fra Kiøbstæden Grenaae i Jylland, og er af Søfarende vel bekiendt, formedelst det farlige Anholts Sandrif, hvor faa mange Skibe støde an og forulykkes. Denne Øe er en god Miil lang og en halv Miil breed; den har midt i forrige Aarhundrede taget Skade af Sandflugt, hvorudover den østlige Deel er bleven ufrugtbar, hvor intet voxer uden Marhalm og Enebærriis; men den øvrige Deel giver god Rug og Byg.

Under Landet falder ypperligt Strandfiskerie og Sælhundefangst; ligeledes Skibsvrag af forulykkede og strandede Skibe opfiskes Gods. Dette Land solgte Kongen Aar 1713 til privat Eiendom, saa at Landets Eiere har Strandrettighed, Landet er taxeret for 10 Tdr. 2 Fkr. 1 Alb. Hartkorn, foruden Præstegaarden, som staaer for 1 Td. 3 Fkr. 2 Alb., og hører under Amtsstuen i Aarhus.

Landets Beboere ere 16 halve Gaardmænd og 4 Huusmænd, samt Præsten, en kongelig Fyhrforvalter og Fogden. Huusmændene have ingen Jord i Vangen, men de have tilligemed Gaardmændene Skibsparter i Landets Baade og Jagter, og leve af Fiskerie, Sælhundefangst, og af at bierge strandet Gods. Kong Kristian den Fierde lod anlægge Aar 1623 en Fyhrbakke paa Anholt; denne Anholtsfyhr forvaltes af en kongelig Fyhrforvalter, og brænder samme Fyhr hele Natten igiennem, formedelst det store Sandrif, som er saa farligt for de Søfarende; dette Sandrif strækker sig en stiv Miil langt ud i Søen, og kaldes Anholtsrif. Man finder i gamle Brevskaber, at denne Øes Navn skrives Anolt, og i Søekortene kaldes den af Hollænderne Anhout.

III. Sønderherred.

Sønderherred grændser mod Norden til Kollindaae, som gjør Skiellet imellem Nørre, og Sønderherred; mod Sønden til Molsherred; mod Østen til Kattegat; mod Vesten til Østerlisbiergherred. Sønderherred tilligemed Molsherred udgiør den Halvøe Mols, hvis Beboere kaldes Molboer. Dette Herred indbefatter fiorten Landbykirkesogne, hvilke ere: 1) Aalsøesogn; 2) Hoedsogn; 3) Kolindsogn; 4) Æbdrupsogn; 5) Feldballesogn; 6) Nødagersogn; 7) Hyllestedsohn; 8) Rosmussogn; 9) Lyngbyesogn; 10) Albogesogn; 11) Tiirstrupsohn; 12) Fugelslevsohn; 13) Veilbyesogn; 14) Homøesogn. Vi merke nu hvert Sogn især.

1) **Aalsøesogn.** Dertil hører Aalsøebye, hvor der er en liden Søe, hvori ere skønne Karudser og Aal; Aalsrodebye, hvor Skolen er. I Skoven, som gaaer ned til Havet, er en hellig Kilde, som besøges ved St. Hansdags Tider; ligeledes et høit Sted med Stene omsat, kaldet Kong Hagensgrav, hvor en Konges Søn af Norge med sin Armee skal være slagen. Fuglsangbye; Høebiergbye; Hessel, en Herregaard, beliggende tæt ved Grenaaekiøbstæd; paa denne Herregaards Enemærke ved Stranden og Grenaae-Aae ligger et Huus, hvor de Seilende finde adskillige Kommoditæter, da der ellers er langt fra Stranden op til Kiøbstæden; af Havet har denne Gaards Eiere skjønt Strandfiskerie af alle Slags Fisk; paa Marken er opreist en stor Steen, kaldet Annastenen, hvor Landeveien tilforn har gaaet forbi til Kiøbstæden Grenaae; sammesteds har en Frue, ved Navn Anna, giort Barsel, da hun ved paakommende Fødselssmerter ikke kunde komme længere. Gaardens frie Hovedgaardstaxt er 64 Tdr., Skovskyld 1 Skp. 1 Alb., Bøndergods 278 Tdr. 1 Fkr., Skovskyld 3 Tdr. 3 Fkr. 1 Alb. Katholm, en Herregaard, som ligger overmaade behagelig imellem Eng og Skov; rundt omkring Skoven og Gaardens Enemærker paa den østlige Side gaaer Havet eller Kattegat; og gives her en meget god Havn, kaldet Havknudshavn, hvor de Seilende kan ligge sikre i Modbør og forlegent Veir. Dens frie Hovedgaardstaxt er 48 Tdr. 5 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 4 Tdr. 3 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Mølleskyld 1 Td. 2 Fkr. Bøndergods 305 Tdr. 2 Skpr. 3 Fkr. 2/8 Alb., Skovskyld 5 Tdr. 1 Skp. 3 Fkr. 1 Alb., Tiender 113 Tdr. 1 Skp.

2) **Hoedsogn** er Annexet til Aalsøekirke. Dertil hører: Hoedbye; Østerballebye; derved ligger en Bakke, kaldet Kinsbjerg, hvori Almuen troer at ligge en stor Skat begravet. Glatvedbye.

3) **Kolindsogn** bestaaer af Kolindbye, ved hvilken ligger det bekiendte Sund, Kolindsund, som er den allerstørste ferske Søe i Kalløeamt, og er særdeles fiskerig paa Giedder, Aborner og Brasen; Dette Sund, som faaer sit Navn af Byen Kolind, gaaer herfra til Grenaae. Bugtrupbye.

4) **Æbdrupsogn** er Annexet til Kolindkirke, og bestaaer af Æbdrupbye.

5) **Feldballesogn;** dertil hører Feldballebye, hvis Præstegaard er teighængt, har en deilig Hauge og Fiskeparker; Østen for samme Bye ligge tre Søer, nemlig Øysøe, Lillesøe og Langøke, hvilke ere meget fiskerige paa Giedder og

Brasen. I Marken er en Høy, kaldet Tidemanshøy, hvori skal ligge begravet den Tideman, som Peder Syvs Kæmpeviser Pag. 191 taler om, at være bleven ihjelslagen paa Sønderherredsting. Tostrupbye; Kielstrupbye; Æssigbye; Ulstrupbye og Mølle; Hedegaardebye; Skaarup, to Gaarde: Tolstrup, to halve Gaarde; Stabrand, een Gaard; Troldhuset, et Boel; Møllerup, en Herregaard, hvor Rigets Marsk, Stig Andersen, har boet, indtil han efter det begangne Mord paa Kong Ærik Glipping flygtede hen til den Øe Hielm at boe; man viser endnu her paa Gaarden den Steen, som han sædvanlig steeg til Hest paa. Det er merkeligt, at imellem Borgegaarden og Ladegaarden flyder en breed Aae, som gjør Skiellet imellem to Herreder, saa at Borgegaarden ligger i Sønderherred, men Ladegaarden i Molsherred. Til Gaarden er en smuk Skov af en god halv Miils Længde; paa Gaardens Enemærke ligger et Skovhuus og en Mølle, kaldet Nyemølle: den frie Hovedgaardstaxt er 32 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 3 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr., Mølleskyld 4 Tdr. 2 Skpr., Bøndergods 301 Td. 1 Skp. 2 Fkr. 2/5 Alb., Skovskyld 2 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr. 1 Alb., Tiender 85 Tdr.

6) **Nødagersogn** er Annexet til Feldballekirke. Dertil hører: Nødagerbye; Kielstrupbye; Horstvedbye; Stabrandbye; Peerstrupbye; Norupbye og Mølle; Ilbjerg, en eensted Gaard; Krarup, to Gaarde; Skorup, een Gaard; Tolstrupgaard; Skielderupmark.

7) **Hyllestedsgn** bestaaer af Hyllestedbye; paa hvis Byemark ligger en Bakke, kaldet Gratbierget.

8) **Rosmossogn** er Annexet til Hyllestedkirke. Dertil hører: Rosmosbye; Ørupbye; Atterupbye; Ballebye; Ænnegaarde; Rugaard, en Herregaard, omringet med stor Skov, har ogsaa en fiskerig fersk Søe og Aalegaarde ved Havet; dens frie Hovedgaardstaxt er 39 Tdr. 1 Skp., Skovskyld 17 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb., Bøndergods 416 Tdr. 2 Alb., Skovskyld 20 Tdr. 3 Skpr. 1 Fkr. 1 1/2 Alb., Mølleskyld 11 Tdr. 6 Skpr., Tiender 48 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr.

9) **Lyngbyesogn** bestaaer af Lyngbye; Allelevbye; Obdrupbye; Trustrupbye; Fladstrupbye; Saldrupbye; Fæveile, en Herregaard, som tilligemed Lykkesholm hører under Baroniet Høgholm; dens frie Hovedgaardstaxt er 39 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 3 Skpr. 2 Alb.

Lykkesholm, en Herregaard, som ligger meget fornøieligt, forsynet med Skov; den hører, tilligemed Fæveile, under Baroniet Høgholm; dens frie Hovedgaardstaxt er 19 Tdr. 2 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 1 Tdr., 2 Fkr. Peersmølle; tre Skovhuse, som kaldes Tromborg, Trustrup, Petersborg.

10) **Albogesogn** er Annexet til Lyngbyekirke. Dertil hører: Albogebye; Sødebye; Hallendrupbye.

11) **Tulstrup-** eller **Tistrupsogn**. Dertil hører: Tistrupbye; Øxenmøllebye; Dramelstrup, to Skovhuse; Skramsøemølle; Høgholm, hvis Navn har i fordom Tid været Biørnholm, men da, dens Eier Iver Høeg blev Aar 1681 af Kong Kristian den Femte gjort til Baron, blev denne Gaard kaldet Høgholm, og tilligemed de tvende underlagte Gaarde Fæveile og Lykkesholm oprettet til et Baronie, og kaldet Baroniet Høgholm. Dens frie Hovedgaardstaxt er 52 Tdr. 4 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 11 Tdr. 4 Skpr. 1 Alb., Bøndergods til alle tre Baroniets Gaarde 526 Tdr. 3 Skpr. 1 1/3 Alb., Skovskyld 4 Tdr. 3 Skpr. 1 Alb., Mølleskyld 11 Tdr. 3 Fkr. Tiender 171 Tdr. Tistrupkirke er bygt Aar 1465, hvilket følgende Inskription paa den nordlige Side i Kirken viser: *Anno 1465 er denne Guds Tempel funderet, og efter Velbyrdig Hr. Otto Nielson Rosenkranzes Ansøgning udi Pave Pauli Tid ved fire Kardinaler given sær Indulgentier til den, som hialp dens Bygning og prydelse, og er kaldet Helligtrekongers Kirke.*

12) **Fugelslevsogn** er Annexet til Tistrupkirke. Dertil hører: Fugelslev- eller Fuglslevbye; Gravlevbye; ved denne Bye ligger Jævsøe, hvori fiskes skiønne Giedder og Skaller. Søeholt, en smuk opbyggt og teighængt Selveiergaard paa 8 Tønder Hartkorn; derved er ogsaa en stor Vandmølle, kaldet Søeholtmølle.

13) **Veilbysogn**. Dertil harer Veilbye, hvor der er en Veile eller Veld, som fra Boelsbek løber Norden ned igiennem Byen imellem tvende Bierge til Søehullet, hvorfra Vandet deels under Jorden falder ud i Kollindsund, deels oven til gjør en Aae, kaldet Dybdalsaae; derfra udskyder sig en Bek, kaldet Barnbek, hvorhos er et Kildespring med overmaade got og sundt Vand. Sydvest fra Byen Veilbye ligger Gildhøy, omsat med store Stene, hvor de Gamle have holdt deres Offere og Lystigheder; Østen for samme Bye er

Qvindhøy; Nordost fra Byen ere to Høye, hvorhos er en Dal, kaldet Løvesternsdal. Revnbye, hvorved ligger en Slette, kaldet Kurre og Tenne; paa Byemarken ligger Megelhøy og Klohøy, hvorunder ligger Kalleskilde; Bønderne i Revnbye have ypperligt Fiskerie af Giedder, Aborrer, Brasen, Skaller og Aal i Kollindsund, som Byen ligger tæt ved. Tolstrupbye, har gode Karudsedamme. Ingvorstrup, er en Selveiergaard paa 12 Tønder Hartkorn. Paa Veilbyekirkegaard ved Vaabehuset ligger begravnen Stedets Sognepræst Søren Qvist, som Aar 1617 blev ved falske Vidner beskyldt for sin Avlskarls Mord, og derefter dømt fra Livet, uskyldig halshuggen og begravet; men efter mange Aars Forløb blev hans Uskyldighed opdaget, da de falske Vidner, som havde svoret falskelig, bleve henrettede, og den rette Morder, som var Præstens egen Hustrue, der havde slaet Karlen i Hovedet med et Knippe Nøgler, saa at han døde deraf, var imidlertid død, førend Gierningsmanden blev opdaget.

14) **Homøesogn** er Annexet til Veilbyekirke. Dertil hører Homøebye, hvor hver Gaard har 6 Tdr. Hartkorn, og hvert Huus 4 Skpr.; til denne Bye er en stor Heede til Fædrift og Brændsel; paa samme Heede findes Kiendetegn til gamle Beboere og Gaarde, hvoraf een fortælles at være kaldet Kametsgaard, en anden Gyltsgaard. Paa Homøe Byemark findes mange hedenske Begravelser og Offersteder, ligeledes i Heeden og omkring ved Kirken; især nogle Steenhobe, omsatte med Stene i en Fiirkant, kaldet Kiæmpehøyene, hvor der i ældgamle Tider har staaet et Feldtslag eller Kiæmpestrid, og de ihjelslagne ere sammesteds begravne. Lundbye, hvis Beboere have hver især 5 Tdr. Hartkorn. Østen fra Lund ligget et Kiær, kaldet Thorskiær.

IV. Molsherred.

Molsherred grændser mod Norden til Sønderherred; mod Østen og Søndnen til Kattegat, hvorhos er at agte, at mod Søndnen løber fra Kattegat en dyb og breed Viig, kaldet Æbeltoftviig, halvanden Miil langt ind i Herredet, saa at Landet strækker sig ud i Havet i to lange Odder eller Næs, af hvilke den østlige kaldes Molsnæs og det vestlige kaldes Helgenæs. Mod Vesten grændser dette Herred til Kalløviig, som er en lang Bugt, der løber ind fra Beltet imellem

Østerlisbiergherred og Molsherred. Dette Herred indbefatter eet Kiøbstædkirkesogn og otte Landbyekirkesogne, hvilke ere: 1) det Kirkesogn i den Kiøbstæd Æbeltoft; 2) Draabyesogn; 3) Agriesogn; 4) Ægerssogn; 5) Tvedsogn; 6) Kneblsogn; 7) Roelsøesogn; 8) Vistoftesogn; 9) Helgenæssogn. Vi merke nu hvert Sogn især.

1) Det Kirkesogn i den **Kiøbstæd Æbeltoft**; hvortil hører den Kiøbstæd Æbeltoft, saa og følgende Landsbyer, nemlig: Skovgaarde, som ere to Bøndergaarde; Ælsegaaarde, som ere 7 Gaarde. Disse to Byer ere et got Spisekammer for Kiøbstæden Æbeltoft; thi deres Indvaanere bringe ind til Byens Folk alle Slags Levnetsmidler. De ligge paa en lang Odde af Landet, eller et Næs, som strækker sig langt ud i Havet, mod Øen Hielm. Denne Odde kaldes fra gamle Tider af med det Navn Molnæs, hvoraf baade denne Udkant, som danner en stor Peninsel, kaldes Mols, og Indvaanerne kaldes Molsboere, saa og Molsherred har deraf sit Navn. Man mener og, at disse Byer have i fordem Tid været en Ladegaard, kaldet Ranese- eller Ranildladegaard, saa kaldet, fordi Rane Jonsøn, som siden var med at myrde Kong Erik Glipping Aar 1286, har eiet eller beboet samme Gaard. Af bemeldte Ranildsladegaard vises endnu tydelige Rudera; og skal samme Ladegaard have hørt til Herregaarden eller Slottet, som da var paa den Øe Hielm, som ligger en Miil derfra i Havet. Fæstejorde; Den Øe Hielm.

Æbeltoft, en Søekiøbstæd, beliggende ved en stor Fiord eller Viig, som kaldes efter Byens Navn Æbeltoftviig. Selvsamme Viig løber fra Kattegat lige fra Forbierget Helgenæs stive halvanden Miil ind i Landet, og er meget beqvem for maadelige store Skibe, som her finde en god og sikker Havn at ligge trygt i for paakommende ont Veir. Denne Æbeltoftviig dannes af Naturen paa den Østlige Side af Ælsegaaardsmark og Landets lange udløbende Udstrækning, kaldet Øerne, som rækker en god Miil fra Æbeltoft i Sydost ud ad Havet, og paa den vestlige Side dannes Fiorden af Helgenæsland og Sogn. Bemeldte, Viig er ved Indløbet fra Havet en god halv Miil breed, men den bliver inden til alt rummere og rummere, især paa den østlige Side over til Æbeltoft, hvor den gjør en Bugt, kaldet Pilken. Yderst ved Odden af Indløbet gaer imod Vesten en Sandrevle et temmeligt langt Stykke ud i Vigen, som Søefarende ved deres Indseiling have vel at vogte sig for, at ikke løbe paa.

Æbeltoft ligger paa den 56. Grad 15. Minut Latitudinis, og 26. Grad 29. Minut Longitudinis.

Byen er en temmelig gammel Kjøbstæd, som skal have faaet Kjøbstæds Ret og Friheder af Kong Ærik Mendved Aar 1320. Den er anlagt lang og smal tæt ved Veien af Strandbredden, og har smukke teighængte Bygninger. Byens Kjøbmæmd har en kiøn Handel og Seilads med deres egne Fartøier paa Kjøbenhavn, Norge, Dantzic og Lybek. De udføre Landets Produkter fra Molsherred af Ruug, Byg, Malt, Gryn, Erter, Fedevahre, noget Favneveed, Lærreder, Meel, etc. Nu har Byen en god Skibsbroe, anlagt og ført langt ud i Vigen, hvor Skibene kan legge til, samt losse og lade magelig; og inden for samme Broe kan de ligge sikre for Storm og Bølgernes Magt, ja og ligge i got Vinterlag om Vinteren. Denne Havn er saa god, at en liden Flode af nogle Krigsfregatter har i Orlogstider ofte ligget her i Vigen, til Skyts for det aabne Land, saa og for at konvoyere de Handlende i Søen fra fiendtlig Overlast.

Byens Kirke er indvendig ziirlig, men smal, ziret med nogle faa Epitaphier. Udi det fiortende Aarhundrede var Æbeltoftkirke et Annex til Draabye; men ved Reformationstiden er Æbeltoftkirke blevet gjort til Hovedsognet, og Draabysogn til Annexet. Til Æbeltoftkirke henhører ogsaa en udenbyes Meenighed i Skovgaarde og Ælsegaaarde etc., hvilket forhen er ommeldt.

Byen har tilforn havt en latinsk Skole, men samme blev i Kong Kristian den Siettes Tid reduceret og afskaffet, og dens Legater og Donationer henlagte til de latinske Skoler i Aarhus og Horsens. Byens Raadstue er ziret med et Spiir, bygt Aar 1576, men repareret Aar 1710. Byens Magistrat er en Byefoged.

Byens Marker er 35 Tdr. 4 Skpr. 1 Fkr. 2 1/2 Alb. Hartkorn. Ellers bestaaer Byens Jorde efter Landmaalingen af fire Vange, som ere Kullishøivang, Dalslykkevang, Toftesvang og Prompersvang. Indbyggerne have daglig Overflødighed af alle Slags Strandfisk, som de fanger i Æbeltoftviig; og fra Stubsø faaes Giedder, Aborrrer og skiønne Brasen.

Strax ved Byen er en Skandse, som i Krigstider har været anlagt, for at afværge fiendtlig Landgang. Østen for Byen ligge nogle Høye, som kaldes Sielhøye, hvilke kan sees langt borte i Søen. Ved Æbeltoft var i forrige Aarhundrede en god Egeskov, kaldet Biørnkiærskov, hvor Kong Friderik den Tredie lod Aar 1663 hugge en Deel Skibstømmer til sine Orlogsskibes Fornødenhed. Posten afgaaer fra Ebeltoft til Aarhus om Sommeren hver Mandag- og Torsdageftermiddag Klokken 10, men om Vinteren

Kl. 8 den kommer igien fra Aarhus om Sommeren hver Tirsdag- og Fredagaften, men om Vinteren hver Onsdag- og Løverdagaften.

Markeder holdes her aarlig tre gange, nemlig den 14. Januarii med Haandværksfolksarbeide; den 3. Julii med Kramvahre; ligesaa den 8. Oktober. Disse Markeder ere Aar 1552 af Kong Kristian den Tredie befalede at holdes her i Byen, da de før den Tid ere holdne noget fra Byen i den Landsbye Fauslev.

Den Øe **Hielm** er en liden Øe, beliggende i Kattegat en Miilsvei uden for det Næs, som løber ud fra Ælsegaard i Æbeltoftsogn. Øen er i Omkreds en Fierdingvei stor, og derpaa er ingen anden Bygning end et teighlængt Huus, hvori boer et Par Folk, som skal oppasse Græsningen og det anseelige Stutterie, som her holdes om Sommeren, da Øen hører til Grevskabet Skeel, og Øens Beboere hører til Æbeltoftkirke. Her er noget Skov og Krat til Hestene at skyvle sig i.

Her skal have i ældgamle Tider staaet et fast Slot, kaldet Slottet Hielm, bygt af Kong Jarmerik paa et høit og spits Bierg med dobbelte dybe Grave rundt om, hvilket Slot, tilligemed Øen selv, Rigets Marsk Stig Andersen lod forbedre og befæste, efterat han havde været med at myrde Kong Ærik Glipping. Paa dette Slot Hielm boede bemeldte Stig Andersen Aar 1290, og med sit Anhang gjorde Riget stor Skade ved sit Sørøverie. Efter hans Død blev samme faste Slot indtaget og nedrevet af Kong Erik Mendved. Af Slottet sees endnu Rudera. (Læs A. Hvitfelds Krønike Pag. 333). Paa Øen er altid holdet vilde Øg eller og et Stutterie. (Om Øen læs nysbemeldte A. Hvitfelds Krønike Pag. 302).

2) **Draabyesogn** er Annexet til Æbeltofts Sognekirke. Draabyekirke er en anseelig og stor Kirke. Dertil hører: Draabye; Boeslumibye; Holmbye; Ædsmarkbye; Handrupbye; Stubbebye, hvorved ligger en skøn fiskerig Søe, kaldet Stubbesøe, som er en halv Miil lang og en Fierdingvei breed, hvori er skønne Giedder, Aborrer og Brasen; Lyngsbekbye; Skiersøe, en Herregaard, beliggende paa en liden Øe udi en Søe, som nu næsten er ganske bottørret; til Gaarden er skøn Skov og en fiskerig. Søe, kaldet Kragssøe; dens frie Hovedgaardstaxt er 72 Tdr. 1 Skp. 1 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 1 Td. 2 Skpr. 2 Fkr. 2 Alb., Bøndergods 327 Tdr. 1 Skp. 3 Fkr. 1 1/2 Alb., Skovskyld 4 Skpr. 1 Fkr., Mølleskyld 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr., Tiender 91 Tdr. 2 Skpr. Lyngsbekgaard, en liden ufrie Herregaard af smuk Bygning, beliggende ved en rindende Bek, som derfra nedflyder i Havet,

og rundt omkring ligge ogsaa smaa Lyngbakker; dens Hovedgaardstaxt er 15 Tdr. 6 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., Bøndergods 219 Tdr. 1 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 2 Skpr. 2 Fkr., Mølleskyld 11 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr., Tiender 29 Tdr. 1 Skp. Skovmølle; Havmølle; Ørnbiergsmølle. Udi dette Sogn er sexten meget skiønne Vandkilder, som alle udspringe igiennem udhulede Træer.

3) **Agriesogn** bestaaer af Agriebye, hvorved ligger den ferske Søe, Agriesøe; Grønfeldbye; Basballebe; Strandkier, ere to Gaarde, beliggende, ved Stranden; Æssendrup; Provstskovhuus; Overmølle; Kierismølle; Gladsmølle; Brunsmølle; Kanikemølle; Ravnsnølle.

4) **Ægenssogn** er Annexet til Agriekirke, og bestaaer af Ægensbye. Neden for denne Bye løber Kalløeaae, som skiller imellem Mols- og Østerlisbiergherreder.

5) **Tvedsogn** er en Peninsel eller Halvøe, omringet af Havet paa de tre Sider, men paa den østlige Side imellem Knebelviig og Helgenæsviig, som er kun et got Kanonskud, er det landfast med Herredet. Bemeldte Knebelviig, som af dette Sogn ogsaa kaldes Tvidsviig, gjør næsten en Zirkel paa halvanden Miils Omkreds. Indløbet, som er fra Kalløeviig imellem tvende udskydende Odde, den ene fra Tvedsøehoved, men den anden Odde fra Roelsøegaardsnæs, er tvert over Dybet ikkun et got Flintestud, men i Gabet og i Renden er det fuldkommen elleve Favne dybt. Over alt i denne hele Viig er ingensteds ringere end sex til syv Favnes Dyb, men vel meget mere. Midt i denne Viig gaaer ud fra Landet en Hage, kaldet Kongsøehage, ved 20 Skridt breed, men en halv Fierdingsvei langt ud i Havet. Denne Viig, som er omringet ligesom med lutter Volde og Skandser, har Naturen dannet til en tryk og sikker Havn, som kan tage imod de største Orlogsskibe, saa at den ikke har sin Lige i Danmark. Til Tvedsogn hører Tvedbye, hvis Præstegaard har en overmaade behagelig Udsigt til Vigen; Æegbye; Tillerupbye; Biøstrupbye; Blaakierbye; Deigretbye; Taarupbye; Landborupbye; Isgaard, en Herregaard, som i de katholske Tider har tilhørt Bispestolen i Aarhus, men ved Reformationen blev sekulariseret, og kom til Kongen og Kronen, som igien har solgt den til Partikulaire; den frie Hovedgaardstaxt er 37 Tdr. 2 Skpr. 1 Alb., Skovskyld 4 Skpr. 1 Alb., men Bøndergodset er indberegnet til Roelsegaard i Roelsesogn. Qvelstrup, en Herregaard, hvis frie Hovedgaardstaxt

er 21 Tdr. 4 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb., dets tilhørende Bøndergods er ligeledes indberegnet til Roelsegaard.

6) **Knebelsohn**, hvis Kirke ligger paa en Banke midt for Indløbet af Knebelviig, og er prydet med et lidet Spiir Aar 1738. Til dette Sogn hører: Knebelbye, beliggende ved Vigen, som af Byen kaldes Knebelviig. Udi denne Viig er got Fiskerie af alle Slags Strandfiske, og en Mængde af Sælhunde. Denne Viig (hvorom nylig ogsaa er meldet ved Tvedsogn) skal og være kaldet Vieruphavn, af den lille Bye Viderup i Vistoftesogn; ja det synes, at samme Viig har gaaet i fordom Tid længere ind til Øster, hvor nu er en Tørvemose, som kaldes Lie- eller Lyngekiæer, thi paa Bunden af samme Mose findes det klare Hav- eller Strandsand, tilligemed Musling- og Østersskaller, ja man har midt i Mosen fundet et Skibsanker. De øvrige Byer ere: Skiellerupbye, tilhørende Grevskabet Skeel. Denne Byes Bønder føre Grev Skeels Stutterie frem og tilbage over Søen, fra og til den Øe Hielm, hvor de underholdes. (Om samme Øe see foran Pag. 734). Uden for Byen Skiellerup ligger i Søen et Sandrif, kaldet Skielletrøm, hvilket Rif strækker sig fra Landet et langt Stykke ud i Knebelviig; paa dette Rif samles en stor Mængde af gode og tillige store Skielfiske og Muslinger, hvilke sælges i Skieppeviis til omliggende Kiøbstæder, Herregaarde og Præstegaarde. Lynge, een Gaard, hvor de molske Bierge tage sin Begyndelse, og strække sig i Nord hen imod den Herregaard Møllerup. Vingelsborg, eet Huus. Udi dette Sogn findes mange hedenske Begravelser, især een, som kaldes Posekiersteenhuus, hvor der ligger en meget stor Steen oven paa fem store Stene; lidet derfra er sat 20, og nogle Trin derfra atter 24 Kampestenene i en Kreds. Endnu findes en stor Steendys, kaldet Poelhuus; ligeledes et Bierg, kaldet Bildeborg, og neden for samme er en Kilde.

7) **Roelsesogn** er Annexet til Knebelkirke. Dertil hører: Roelse, et lidet Huus ved Kirken, hvor Meenigheden samles før Gudstienesten begyndes, men har tilforn været en Bye af sex Gaarde, hvilke ere afbrudte, og deres Marker og Jorde ere henlagte til Hovedgaarden, som af dem blev oprettet; Roelsegaard, en Herregaard, beliggende strax ved Kirken; dens frie Hovedgaardstaxt er 46 Tdr. 2 Fkr. 2 Alb., Bøndergodset til Roelsegaard, saa og til de to andre Herregaarde, nemlig Isgaard og Qvelstrup, er i alt 629 Tdr. 3 Skpr. 3 Fkr. 2 Alb., Tiender 56 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr. Ved denne Gaad er et Vandsted,

hvis Vand seer meget bruunt ud, men Kreaturene trives meget vel deraf. Fra Roelsemark strækker sig et Næs ud ad Knebelviig. Vrinnæsbye, er meget stor og ligger viidt adspredt, hvorudover en Deel af Gaardene have adskillige Navne. Fra det Næs, Vrinnæshoved kaldet, strækker sig ud i Vigen et Sandrif, hvorpaa sees en mægtig stor Steen, rækkende op over Vandet, som en liden Klippe, kaldet Rønstenen. Imellem disse Sandrif er en dyb Rende, hvorigiennem Havet fra Kalløviig spidser sig indtil Aemunden af Kalaae. Paa disse Sandrif fanges store Muslinger udi Tangen. Beboerne i Vrinnæsbye have skiønt Fiskerie af Makreel, Aal og andre Slags Fisk i Kalløviig, hvor ogsaa undertiden smaa Springhvale lade sig see.

8) **Vistoftsogn**. Dertil hører: Vistoftbye; noget ude fra Byen ligger Kirken paa en Bakke. Fuglsøbye, hvorved er en fersk Søe, kaldet Fuglsøe, fordi en Mængde af Strandfugle lade sig der see; Strandsbye; Begtrupbye, beliggende ved Søen, og derfor kaldes Vigen her Begtrupviig; Bogensbye, hvorved ligger en Bøgeskov, som er meget rart paa Mols; Bogensholm, en Herregaard, beliggende tæt ved Bogensbye; dens frie Hovedgaardstaxt er 9 Tdr. 4 Skpr. 1 Fkr. 2 Alb. Hartkorn, men dens kontribuerende Bøndergods Hartkorn er indbefattet under Møllerupbøndergods Hartkorn. Togerboebye; Viderupbye, er to Bøndergaarde, strax ved Knebelviig Legerholmbye. Man finder her i Sognet paa Byemarkerne adskillige Gravhøye og Offersteder.

9) **Helgenæssogn** er en Peninsel eller Halvøe, som ved en smal Hals eller Isthmus for Norden er landfast med Mols, og udgjør et heelt Kirkesogn; det har sit Navn af Helgenæs, som er et stort Næs eller Forbjerg, der skyder ud fra Molsherred imod Samsøe imellem tvende Vige. Paa dette Land ligger Æsbye; fra denne Bye og til Samsøe er kun halvanden Miil over Havet. Øvrebye; Borusbye; Stødovbye; Feierupbye; Kongsgaard, en stor Bondegaard, hvor de kongelige Jagtbetientere skal have logeret, naar den kongelige Jagt ankom her til Landet; thi her paa Helgenæs skal i fordum Tid have været en kongelig Dyrehauge. Paa dette Land er en fersk Søe, kaldet Vragesøe, saa og et meget høit Bierg, kaldet Ællemandsbierg, hvilket findes antegnet paa alle Søkort, og er bekiendt af de Søefarende. Man seer her endnu nogle Rudera af en Muur, opført paa den smalle Hals eller Landhage,

som er kun to hundrede Skridt over, imellem Begtrupviig og Æbeltoftviig; samme Muur siges Marsk Stig Andersen at have ladet opføre, for at have et Tilflugtssted, indtil han fik sin Befæstning paa Øen Hielm i Stand, naar han kom nedseilende fra Norge. Beboerne paa Helgenæs leve meest af Fiskerie. Dette Land er i den danske Historie bekiendt af et Søeslag, som i dets Farvand har staaet imellem Kong Harald Blaatand og hans Søn Kong Svend; ligeledes af et andet Søeslag, som Aar 1044 her ogsaa er forefaldet imellem Kong Svend Æstridsøn og Kong Magnus den Gode af Norge, og kaldes Helgenæssøeslag.

V. Østerlisbiergherred.

Østerlisbiergherred grændser mod Norden til Sønderhaldherred; mod Sønden til Kalløviig; mod Østen til Sønderherred; mod Vesten til Vesterlisbiergherred. Det indbefatter tolv Landbyekirkesogne, hvilke ere: 1) Mørkesogn; 2) Hvilsaggersogn; 3) Hiortzhøysogn; 4) Æggoesogn; 5) Ælevsogn; 6) Hornsletsogn; 7) Skiødstrupsgn; 8) Ælstedsgn; 9) Thorsagersogn; 10) Bregnedsgn; 11) Todbergsgn; 12) Medelbyesogn.

Vi merke nu hvert Sogn især, nemlig:

1) **Mørkesogn.** Dertil hører: Mørkebye; Ballebye; Omestrupbye; Ugelbøllebye; Balskovbye.

2) **Hvilsagersogn** er Annexet til Mørkekirke, men ligger i Sønderhaldherred, hvor det allerede findes anført under No. 26. Pag. 721.

3) **Hiortzhøysogn.** Dertil hører: Hiortzhøybye; Hiortzhøylund, en ufrie Gaard, bygt som en Herregaard, har 6 Tdr. Hartkorn; Brandstrupbye; Kankbølle, een Bye; Hesselballe, een Bye; Steenaee, en eensted Gaard.

4) **Æggoesogn** (hvis Navn i gamle Brevskaber skrives Æggaae, saa kaldet af en Aae, som løber om Byens Mark ned i Kalløviig) er Annexet til Hiortzhøykirke. Dertil hører Æggoe- eller Æggaaebye, hvor Præsten har en Annexgaard, hvoraf han oppebærer alle tre Tiender og Landgilden, men Herligheden deraf tilegner Eieren af Skieringmunkegaard sig. Skiering eller Skieringmunkegaard, en uprivilegeret Gaard, beliggende tæt ved Skieringbye, den har formodentlig i de katholske Tider tilhørt et Munkekloster der i Egnen, eftersom

den har faaet Navn af Munkegaard; dens Hartkorn er 29 Tdr. 2 Skpr. 1 Fkr.; ved Gaarden ligger en Høy, kaldet Munkehøy. Lystrup, en Bye, som deles af en Aae i to Dele, hvoraf den ene halve Deel hører til Æggoesogn, og den anden halve Deel til Ælstedsogn. Paa Marken ere adskillige Gravhøye, nemlig Vratishøy og Riishøy.

5) **Ælevsogn** er det andet Annex til Hiortzhøykirke, men ligger i Vesterlisbiergherred paa Haureballegaardsamt, hvor det findes allerede forhen anført ved No. 8, Pag. 674.

6) **Hornsletsogn**. Dertil hører: Hornsletbye; ved Kirken er et Hospital af Grundmuur for 7 fattige Lemmer. Terndrupdye; Kraibergbye, hvor der er en Kilde, indhegnet med et Bolværk, hvor Syge søge stærk hen til ved St. Hansdags Tider. Rosenholm, en anseelig Herregaard, som nærsten i halvtredie hundrede Aar har været bestandig i de Rosenkrantzers Eie fra Fader til Søn, og er nu oprettet til et Stamhuus for samme Familie. Paa Gaarden er et smukt prædikekapel, et Bibliothek, og det Rosenkrantziske Arkiv; ligeledes har Gaarden en skøn Skov og en Dyrehauge; dernæst sin egen Birkeret, kaldet Rosenholmsbirk. Igiennem Engene løber en Aae, hvori fiskes Overflødighed af Giedder og Aborrer. Den frie Hovedgaardstaxt er 51 Tdr. 7 Skpr. 1 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 8 Tdr. 6 Skpr. 3 Fkr. 1 Alb., Mølleskyld 6 Tdr. 3 Skpr., Bøndergods 491 Tdr. 2 Skpr. 1 Fkr., Skovskyld 17 Tdr. 3 Skpr. 2 Fkr. 1 Alb., Mølleskyld 12 Tdr. 6 Skpr., Tiender 78 Tdr. 3 Skpr. Rodskovbye; Rodskovmølle; Havhusene, ere 4 Huse; Æskerodbye; Amaliægaard, er en ufrie Avlsgaard, som hører under Klausholm i Voldumsogn i Galthenherred; Gaardens forrige Navn var Ælkiergaard, oprettet af en liden Bondebye, kaldet Ælkiergaarde; til Gaarden er en anseelig Skov.

7) **Skiødstrupsgn**; hvortil hører: Skiødstrupbye; Vosnæsgaard, en Herregaard, oprettet af to Byer, Indrup og Vosnæs, og har baade prægtig Skov rundt omkring Gaarden, saa og skønt Fiskerie af Kalløviig. Ved samme Viig paa Gaardens Mark ligger en privilegeret Kroe, kaldet Løgten; Gaarden har sin egen Birkeret, kaldet Vosnæsbirk; den frie Hovedgaardstaxt er 66 Tdr. 2 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 3 Tdr. 7 Skpr. 5 Fkr. 2 Alb., Bøndergods 601 Td. 1 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 4 Tdr. 1 Skp. 3 Fkr., Tiender 84 Tdr. 7 Skpr.

Segaltbye; Aastrupbye; Stustrupbye; Vorrebye; Hielmagerbye; Svinboebye.

8) **Ælsted sogn** er Annexet til Skiødstrupkirke, men ligger i Vesterlisbiergherred paa Haureballegaardsamt, hvor Læseren finder det allerede anført under No. 7. Pag. 674.

9) **Thorsagersogn**, som efter almindelig Meening skal have Navn af de gamle Danskes Afgud Thor. Dertil hører: Thorsagerbye, hvor Kirken ligger midt i Byen paa en høi Bakke. Kirken er bygt i en Runddeel, hvis Diameter er 21 Alne; udi Midten ere fire runde Pillere, som gaae igiennem Hvelvingen, og samle sig oven over i fire Buer, paa hvilke er bygt et lidet Taarn med et Spiir 20 Alne høit; Taget paa Kirken har tilforn ligget i Folder omkring Taarnet, hvoraf det i Jylland brugelige og bekiendte Ordsprog skal være kommet, at man siger: *Rynket til Krave som Thorsagerkirke*. Skeerupbye; Rostvedbye; Faarupbye; Vitved, en eeneste Gaard.

10) **Bregned sogn** er Annexet til Thorsagerkirke. Til Sognet hører: Vistrupbye; Røndebye; Føllebye; Føllemølle; Korupbye, hvorved ligger en Søe, kaldet Korupsøe; Tovmølle, eet Huus; Kingelmose, et Skovhuus; Kalløeladegaard, er nu en Herregaard, som tilligemed Frisenvold og Løistrup er oprettet til et Stamhuus for den grevelige Reventlovske Familie, som der holder et got Stutterie; men den har i fordum Tid været en Ladegaard til det i den danske Historie bekiendte Kalløeslot, som laae en halv Miil derfra Paa en Øe, kaldet Kalløe eller Kalvøe. Denne Øe ligger et Stykke ude i Havet, eller i Enden af den saa kaldede Kalløeviig, og er sammenføiet med det faste Land ved en Steenbroe af 700 Skridts Længde; paa denne Øe har i ældgamle Tider været et Munkekloster af Benediktinerorden, siden nogle sorte Munke af Cestercienserorden, hvilke sidste efter fire Aars Forløb (fordi de om Vinteren fandt sig af Storm og Iis ligesom indesluttede og belurede, saa at de ofte i nogle Uger ikke kunde komme enten til eller fra Øen) flyttede fra Kalløe Aar 1172, og opbygte sig det smukke Ømkloster eller *Cara Insula* ved Rye; (see foran Pag. 695). Derefter finder man, at Kong Ærik Menved lod paa Kalløe indlægge Aar 1313 en Fæstning og fast Slot ved Havet paa et lidet Bierg eller Banke, som var omringet med dybe Grave og Volde, dette Slot blev fuldført Aar 1302 af Kong Kristoffer den Anden. Dette Kalløeslot

er i Historien bekiendt som den sikkerste Fæstning i Jylland, hvor man hensatte og forvarede Statsfanger, blant hvilke den mærkværdigste har været Gustav Æriksen, som siden blev Konge i Sverrig; denne Herre blev hensat Aar 1518 af Kong Kristian den Anden, men undkom af dette sit Fængsel; (see B. Ludv. Holbergs Danmarks Historie Tom. II. Pag. 44 og 79). Dette Kalløeslot forærede Kong Kristian den Fierde til Grev Ulrik Friderich Gyldenløve, som siden lod det nedrive og førte dets Materialier over til Kiøbenhavn, og deraf opbygte det Gyldenløvske Pallais, som nu kaldes Charlottenborgslot, paa Kongens Nyetorv. Af det nedbrudte Kalløeslot staae endnu tilbage nogle store Brandmure, hvilke kan sees langt ude i Søen af de Seilende. Denne Øe bruges nu til Græsning for det grevelige Reventlause Stutterie. Af dette Kalløeslot har tilforn Lehnet, men nu Amtet, sit Navn. Kalløeladegaards frie Hovedgaardstaxt er 104 Tdr. 5 Skpr. 2 Fkr., Skovskyld 6 Tdr. 5 Skpr. 2 Alb., Bøndergods 463 Tdr. 3 Fkr. 1 Alb., Skovskyld 10 Tdr. 6 Skpr. 2 Fkr., Mølleskyld 3 Tdr. 1 Skp. 2 Fkr., Tiender 146 Tdr. 6 Skpr.

11) **Todbergsogn**. Dertil hører: Todbergbye; Skorupgaard, en Herregaard, hvis frie Hovedgaardstaxt er 25 Tdr. 3 Fkr. 2 Alb., Skovskyld 4 Skpr. 1 Fkr., Bøndergods 364 Tdr. 2 1/2 Alb., Skovskyld 5 Skpr. Mølleskyld 5 Tdr. 2 Skpr. 2 Fkr., Tiender 125 Tdr. 6 Skpr. Benstrupbye; Grøterupbye; Haarupbye; Linaaebye; Ballebye; Heedegaarde.

12) **Medelbyesogn** er Annexet til Todbergkirke. Dertil hører: Medelbye; Kalstrupbye; Kannestrupbye; Øgstrupbye; Bygballebye.

13) **Skaresøesogn** er Annexet til Mariæ Magdalene Sogn i Sønderhaldherred. Dertil hører: Skaresøebye; ved samme Bye ligger en stor fiskerig Søe, kaldet Skaresøe, hvori fanges skønne Brasen og Aborrer. Astrupbye, hvorved ligger ligeledes en fiskerig Søe, kaldet Astrupsøe; Mesballebye; Tierildbye.

Efterfølgende Dronnigborgamt.

Kilde: Nicolay Jonge,
Kongeriget Danmarks chorografiske Beskrivelse.
Kiøbenhavn 1777
Johan Rudolph Thieles Bogtrykkerie og paa hans Forlag, boende i store
Helliggieststrædet No. 150

Side 715 – 741.